

ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ ГЕНЕРАЛА О.П. ГРЕКІВА*

© Панас Н.Б., 2013

Розглянуто та проаналізовано ті фрагменти з мемуарної літератури генерала Греківа О.П., що стосуються питань військового будівництва Армії УНР. Наголошено на особливій цінності цих матеріалів, вказано на необхідність детальнішого дослідження спогадів генерала.

In the article, the fragments from the memoir literature of general Grekiv O.P. are considered and analyzed, especially those concerning the issues of military construction of the Army of UNR. The distinctive value of these materials is emphasized, and the necessity for further investigation of the General's memoirs is accentuated.

Особливе місце серед проблем, які не знайшли ще об'єктивного відображення в українській історіографії, посідають події національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Ці події є визначальними віхами складного і тривалого процесу самовизначення України, коли було багато досягнуто у справі розбудови української державності, а ще більше не реалізовано, втрачено. Найважчий стан дослідження цього питання вимагає залучення нових комплексів історичних джерел. Особливе місце серед них посідають мемуари, оскільки значна частина документів з історії Української революції була знищена у вирі визвольної боротьби.

Загалом переважна більшість провідних діячів Української революції залишили спогади, щоденники, синтетичні праці історико-мемуарного характеру. До цього їх спонукала потреба осмислити причини невдач державотворчих проєктів, пояснити свої позиції, дати оцінку іншим політичним силам і діячам, врешті здійснити історичну фіксацію подій, учасниками яких вони були самі [16, с. 108].

Одним із таких видатних військово-політичних діячів першої половини ХХ ст. в Україні, який залишив по собі чималу мемуарну спадщину, був міністр військових справ УНР, генерал Олександр Греків. Відомий як організатор II Сердюцької дивізії, пізніше помічник міністра військових справ УНР, він став головнокомандувачем польовими арміями УНР, згодом, у грудні 1918 – січні 1919 р., за дорученням Директорії проводив переговори з французьким командуванням. Вагомою є участь генерала Греківа, який очолив Українську Галицьку Армію під час організації Чортківської офензиви. Доля цього військового діяча відбила в собі усю неоднозначність і трагічність розвитку тогочасного українського руху, суперечності у розумінні майбутнього України, притаманні політикам періоду визвольної боротьби. Ці суперечності й сьогодні недостатньо усвідомлені суспільством, не на усі питання того часу ми маємо відповіді. Тому ретельний аналіз спогадової літератури генерала стане ще одним кроком на шляху до нашого розуміння причин, які перешкодили українцям побудувати власну державу.

Сучасна військова література презентує нам багато фрагментарних досліджень про Греківа, які стисло описують окремі аспекти діяльності генерала. Та фактично поза увагою дослідників залишився той розлогий масив спогадів, що залишив по собі Олександр Петрович. Дотепер маємо лише одну вагому працю історика Я. Тинченка, публікацію М. Ковальчука та ще одну статтю В. Пархоменка [5, 12, 18].

Заслуга Я. Тинченка полягає у тому, що він, на основі опрацювання та узагальнення комплексу першоджерел, доволі докладно (порівняно з попередниками) висвітлив складний

*Автор вважає доцільним подання прізвища генерала в українізованому варіанті. Як відомо, О.П. Греків, за походженням був українцем. Під час навчання та служби у Російській імперії він став Грековим. Частина спогадів військовика (“Весна 1918 року в Україні”), виданих у Торонто, значаться під прізвищем Греків. Як і його некролог в газеті “Українські вісті” за 10.12.1959 р., виданій у середовищі української діаспори у Німеччині.

життєвий шлях й військову діяльність О. Греківа, а головне – видрукував у контексті означеної теми важливі документи кримінально-слідчої справи генерала з архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ й власне його біографічні спогади, які обіймають добу Української революції та гулагівську “одіссею” [5, с. 105;19].

М. Ковальчук паралельно з Я. Тинченком опублікував частину спогадів Олександра Петровича.

Пархоменко ж у своїй публікації через призму мемуарної літератури висвітлює військову діяльність О.П. Греківа в період Української революції 1917–1921 рр., тобто він зосереджується насамперед на кар’єрі генерала в українських арміях у 1917–1919 рр. Ми ж розглянемо спогадову літературу О.П. Греківа дещо з інших позицій.

Мета роботи – спробувати вивчити та проаналізувати ту частину мемуарної спадщини генерала О.П. Греківа, що присвячена питанням створення та діяльності військових частин Армії УНР.

Олександр Петрович залишив свої “Спогади”, маловідомі в Україні широкому загалу. Ці спогади він писав у різні часи свого емігрантського життя. Один із фрагментів під назвою “Весна 1918 року в Україні” побачив світ у 1964 р. в 11-му номері часопису “За Державність”, що вийшов друком у Торонто [1]. Інші частини спогадів були опубліковані російською мовою у 1965–1966 рр. у білоемігрантському виданні “Вестник Первоходника”, що виходив у Лос-Анджелесі. Це розділи: “На Украине в 1917 году” (№ 44), “Переговоры украинской Директории с французским командованием в Одессе в 1919 году” (№ 45–48), “Петлюровщина” (№ 51–52), “Восемь лет ссылки в Советском Союзе” (№ 59–60) [2–4], [8]. “Вестник Первоходника” друкувався на шапірографі накладом всього 100–300 примірників. Навіть у спеціалізованих російських бібліотеках (Державна історична у Москві) зберігається далеко не повний комплект “Вестника”. В Україні його взагалі немає. Усі номери “Вісника” були зібрані російським істориком О.І. Дерябіним [5, с. 105].

Так, частина спогадів генерала під назвою “На Украине в 1917 году” містить чималий фактичний матеріал про початки національно-визвольного руху, зокрема, про налагодження стосунків між тогочасним секретарем військових справ С.В. Петлюрою та українізованими частинами фронту та їх радами. Питання українізації та деукраїнізації 6-го армійського корпусу заслуговує на особливу увагу. У серпні 1917 р. Олександр Петрович був призначений начальником Штабу цього корпусу, командиром якого був його давній добрий наставник генерал-лейтенант Нотбек. Коли у вересні 1917 р. новопризначений генерал приїхав у Штаб 6-го корпусу, ситуація на місцях виглядала дуже складною. Вже перед ним корпус був проголошений українізованим. Так вирішило керівництво Південно-Західного фронту з метою хоч якось зміцнити свої позиції. Проте приїзд Греківа збігся зі зміною політики Ставки, яка вирішила призупинити процес українізації і 6-й корпус проголосила деукраїнізованим. У підрозділі стався поділ на незадоволених цим актом і його прибічників [5, с. 106]. Останніх, зрозуміло, підтримували російські комітети, у яких домінували більшовики. Гострота взаємин між ними загострювалася: “В момент моего прибытия шла как раз чрезвычайно обострившаяся борьба между корпусной радой и комитетом. Последний на основании приказа о дезукраинизации пропагандировал в частях роспуск рад и сдачу всего имущества в руки неукраинских элементов. Рады, опираясь на приказ Петлюры, отстаивали свое фактическое положение и даже требовали уничтожения комитетов, как представителей меньшинства, и передачи неукраинских остатков частей корпуса в украинские руки для окончательной украинизации” [2, с. 6]. Навіть особисті спроби генерала Нотбека примирити ворогуючих жодних позитивних результатів не давали. Персональною ж заслугою Олександра Петровича у цьому питанні стало те, що він, відповідаючи за порядок у корпусі, зумів переконати вище армійське керівництво скасувати попереднє рішення для встановлення рівноваги, й підрозділ залишився українським. Водночас, знаходячись між “двох вогнів”, Греків аж ніяк не міг вдовольнити своєю позицією обидві сторони [5, с.108].

Трохи згодом генерал Нотбек, отримавши у командування 1-шу армію запропонував Греківу посаду квартирмейстера і той погодився. Тим часом відбувся більшовицький переворот і 1-ша армія стояла в самому серці більшовизму – на Двінському фронті [2, с. 8]. За даним йому дорученням генерал виїхав до воєнного секретаріату, де був перенаправлений до полковника Скрипчинського. Він повідомив Олександру Петровичу, що у нього шойно була депутація від шостого корпусу, яка доручила йому передати Петлюрі, що українці 6-го корпусу категорично

вимагають від свого воєнного міністра залишити генерала Греківа на українській службі. Депутація була відправлена у Київ негайно по від'їзді військовика з корпусу і він про це нічого не знав [2, с. 9]. Офіційно ж запрошення продовжити “українську” службу він отримав від С. Петлюри.

Ці матеріали спогадів свідчать, по-перше, про те, що Олександр Петрович на той момент мав серед солдатів неабияку популярність, причому серед їх “української частини”; по-друге, його цінувало керівництво як прекрасного організатора й спеціаліста з військової справи; по-третє, деякі попередні негативні характеристики, що містилися у спогадах його однополчан, мають яскраво виражене особисте забарвлення.

Інформація ж про бажання представників 6-го корпусу його приємно вразила до глибини душі, припинила його коливання й спонукала остаточно перейти на “українську службу”.

Такі події є знаковими для російського офіцера, хоч і українця за походженням, оскільки українська національна ідея була ворожою переважній більшості російських військовиків. Окрім того, російських військовиків, що перейшли на службу до українських армій, з підозрою сприймало вище військове керівництво України.

Цікавою також була доля Другої Сердюцької дивізії. Вона почала формуватися під керівництвом генерала Греківа тільки на початку грудня 1917 р. Першими до неї увійшли кадри Республіканського полку підполковника П. Болбочана. Цей полк був сформований з українців 5-го армійського корпусу. У корпусі виникла сутичка між збільшовиченими солдатами та республіканцями. Вона призвела до розпорошення полку. Тільки невеличка кількість республіканців прибула до Києва, де й увійшла до 2-ї Сердюцької дивізії [18, с. 372]. Однак Греків дає негативну оцінку частині республіканців: “На территории страны украинских республиканских войск не было, не считая кучек готовых на все дезертиров и авантюристов, составивших киевскую гвардию ЦР, так называемую “Сердюцкую дивизию”” [4, с. 16]. Далі наводить деякі факти, що суперечать офіційній версії: “Эта “Сердюцкая дивизия” прославилась в последующие осенние и зимние месяцы феноменальной трусостью и грабительско-разбойничьими подвигами и была расформирована приказом командующего войсками киевского округа Шинкаря в конце 1917 года” [4, с. 16]. Хоча є дані, що свідчать про те, що це військове формування жодного разу не відмовилось брати участь у роззброєнні прихильників більшовиків. Незабаром до сердюцьких підрозділів зголосила свою належність і 9-та армійська кінна дивізія, що стала називатись 3-ю Сердюцькою [20].

Як відомо, стосунки військовика з Симоном Петлюрою були не ідеальними. Маємо чимало критичних думок генерала про військовий хист та спроможність керування державою Головного Отамана Армії УНР. Йому генерал Греків присвятив цілий розділ своїх спогадів під назвою “Петлюрівщина”. У ньому автор звинувачує Петлюру, вказуючи, що той був воєнним дилетантом, якому були притаманні партійність та фаворитизм у роботі: “... личного персонала было везде масса, но боязнь русской тенденции, столь характерная для Петлюры того времени – более партийного деятеля, чем строителя государства, – везде поместила лишь партийную молодежь. Колоссальный ежедневный наплыв специалистов всех родов войск и военной техники безжалостно браковался. Предпочитали стажу знания и опыта стаж партийной благонадежности. А этим оттолкнули массу людей дела, которых потом получить для работы на Украине уже не удалось. Отсутствие военной подготовки и всякого фундамента для государственной работы у самого военного министра не дало никакой путеводной линии, никакого творческого плана” [3, с. 8]. Греків вважав, що Петлюра просто прогавив колосальні можливості, не зумівши вчасно і, головне, правильно ними скористатись: “...несмотря на патриотический порыв в народе, использовал который, можно было создать новые войска; несмотря на грандиознейшие склады бывших русских фронтов, обогатившие потом немцев (большевики даже не смогли их расхитить, так они были велики), – старые части были доведены до разложения, новые не сформированы, а те слабые формирования, которые удалось начать, были без пушек, без винтовок, без снаряжения и одежды. Был военный министр, но не было ни министерства, ни войска, ни военного хозяйства; была лишь правоверная партийная политика, надежда на магические силы, которые сами собой должны были все создать по-новому, и хаотичная работа без плана и системы” [3, с. 9].

Коли загроза просування більшовизму на територію України стає дедалі очевиднішою, Головний Отаман Армії УНР у січні–лютому 1918 р. формує Гайдамацький Кіш Слобідської України [9, с. 8]. За офіційною версією, ця військова одиниця відзначилася у зимових боях 1918 р.

під час оборони Києва від військ більшовиків [11, с. 523]. Греків же вказує, що: “Обстановка была такая, которая давала возможность сделать серьезное дело, и срок был для этого хоть и небольшой, но все же около месяца. Когда в январе этот так называемый “киш” Петлюры выступил на практическую работу, то оказался совершенно небоеспособным, а руководство его боевыми операциями – неумелым и неустойчивым. Большевики легко отбили гайдамаков Петлюры и прогнали их далеко за Киев” [3, с. 9].

У своїх мемуарах генерал О. Греків подає також багато інформації, що стосується планів організації гетьманської армії, роботи відділів її міністерства [4, с. 16] Загальновідомо, що в своїх “Спогадах” гетьман П. Скоропадський негативно характеризує генерала [17]. Однак краще ознайомлення з біографією Олександра Петровича, залучення додаткових історичних джерел, зокрема і матеріалів його допитів у Лук’янівській в’язниці 21–22 вересня 1948 р. слідчими НКВС свідчать, що причиною негативною оцінки були не фахова підготовка і моральні цінності генерала, а розбіжності в політичних поглядах О. Греківа з гетьманом [6, с. 94]. Заслугує на увагу опис участі генерала О. Греківа в офіцерському союзі “Батьківщина”, який об’єднував патріотично налаштованих офіцерів Української армії, що виступали проти Скоропадського [6, с. 97].

У мемуарах маємо ще чимало свідчень, ґрунтуючись на яких і підкріпивши які іншими історичними джерелами, можна дослідити головні етапи будівництва Збройних сил України часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії [15, с. 131]. Зокрема у часи правління Центральної Ради генерал на прохання Михайла Грушевського проводив ліквідацію Київської військової округи, був Начальником гарнізону, а потім – заступником військового міністра Жуківського. У своїх спогадах під назвою “Весна 1918 року на Україні” він наводить багато фактичних даних про перші кроки Військового міністерства, з теплом згадуючи весь його кадровий склад. З позицій військовика Греків характеризує діяльність усього військового апарату, говорить про колосальні масштаби роботи, що були здійснені: “Здоровий будівничий настрої захопив усіх і справа йшла з кожним днем виразно уперед. Вже можна було почати організацію кадрів 8-ми територіальних корпусів в усіх колишніх губерніях і кадрів окремої дивізії для Таврії ... всі центральні апарати міністерства були зорганізовані” [1, с. 25].

За Берестейським договором від 9 лютого 1918 р., який врятував Україну від поглинення більшовицькою Росією, Центральна Рада повинна була виконувати певні статті господарського характеру [10, с. 144]. Неспроможність виконувати у повному обсязі ті зобов’язання призвела до наростання суперечностей між Центральною Радою та австро-німецьким командуванням в Україні [14, с. 49]. В той час генерал-полковник фон Ейхгорн був призначений командувачем німецьких окупаційних військ в Україні. Переважна більшість тогочасних українських політичних партій та державних органів негативно відреагували на діяльність цього військовика, зокрема йдеться про виданий ним наказ “Про негайний засів ланів” (від 6 квітня 1918 р.) [7, с. 25]. Відомо, що Центральна Рада розцінила цей наказ як втручання у внутрішні справи держави. Конфлікт між Центральною Радою і німецьким командуванням, спричинений наказами Ейхгорна, завершився державним переворотом і приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського [13, с. 150].

Мемуари Греківа, навпаки, характеризують цього військового діяча з позитивного боку. Генерал стверджує, що фельдмаршал Ейхгорн точно дотримувався пунктів Берестейського договору і ніколи не робив жодних перешкод в організаційній роботі Військового міністерства [1, с. 25]. За словами генерала, проблеми почалися тоді, коли вбили генерал-полковника фон Ейхгорна, а на його місце призначили генерала Гренера: “Майже на другий день по приїзді генерала Гренера до Києва був закликаний до німецького штабу Начальник Українського Генерального штабу, полковник Сливінський, з усіма документами щодо формування Української армії. У короткому часі після того, незважаючи на наші доводи і протести, формування корпусів, яке вже почалося, було нам категорично заборонене. Проти Синьожупанної дивізії, що її організували самі німці з українських полонених, почалася систематична акція розкладу зсередини” [1, с. 26]. Згодом саме цій Сірожупанній дивізії було наказано виступити для проведення карних експедицій проти селян; вони протягом короткого часу порозбігалися так, що дивізія перестала існувати. Січових Стрільців же поки що залишили в спокої як аванс австрійському штабові, бо всі вони колись були цісарськими вояками. Правда, трохи пізніше така сама доля спіткала і ці військові формації. Військове майно, від якого залежало майбутнє України, оскільки наша держава ще не мала власних підприємств, пішло безперервною низкою потягів, актових колон і навіть возів на волах геть за межі України.

Матеріали спогадів Олександра Петровича наочно демонструють, насамперед його воєнну ерудицію, політичну обізнаність. Особливу цінність становить інформація про конкретні історичні постаті доби Директорії. Поза увагою дослідників не повинні залишитися роздуми Греківа як блискучого військового спеціаліста, розважливого стратега, щирого патріота щодо планів створення Української Армії з урахуванням геополітичного становища та місця Збройних сил в системі Української держави.

Тому у вітчизняній мемуаристиці назріває потреба зібрати, упорядкувати і опублікувати краще з мемуарної спадщини цього видатного військовика, дати чіткі, аргументовані коментарі, що додасть науковцям чимало інформації для дослідження національно-визвольного руху українців.

Спогадова література генерала Греківа є цінним документом для вивчення воєнної історії також тому, що на відміну від української мемуарної літератури, яка традиційно розглядала проблему Української революції 1917–1921 рр. у статичний спосіб, її автор підходить до справи стратегічно, з позицій динаміки та перспективи професійного військовика-генерала.

Поряд з тим мемуари, як відомо, несуть відбиток природного суб'єктивізму у сприйнятті багатьох явищ, епізодів і постатей, а відтак й потребують критичнішого підходу під час використання наявної у них інформації. Спогади генерала Греківа не виняток. Проте навіть у тих моментах, коли його позицію можна розцінювати неоднозначно, коли можна поставити під сумнів його правоту, не можна сумніватися у його щирому вболіванні за загальне добро українців та їхньої держави.

1. Греків О. (Генерал-хорунжий). *Весна 1918 року в Україні* / О. Греків // *За Державність: матеріали до історії війська українського*: зб. 10. – Торонто: Гомін України, 1964. – С. 23–26. 2. Греков А.П. *На Украине в 1917 году* / А.П. Греков // *Вестник Первоходника*. – Лос-Анжелес, 1965. – Ч.1. – С. 5–12. 3. Греков А.П. *Петлюровщина* / А.П. Греков // *Вестник Первоходника*. – Лос-Анжелес, 1965. – №44. – С. 7–13. 4. Греков А.П. *Переговори української Директорії с французским командованием в Одессе в 1919 году* / А.П. Греков // *Вестник Первоходника*. – Лос-Анжелес, 1965. – № 45. – С. 14–21. 5. Пархоменко, В.А. *Мемуари генерала О. Грекова як джерело з історії української революції 1917–1921 років* / В.А. Пархоменко // *Література та культура Полісся [Текст]: зб. наук. пр. – Вип. 61: Проблеми літературознавства, історії та культури України з погляду сучасності / відп. ред. та упоряд. Г.В. Самойленко; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – С. 105–118. 6. ЦДАГОУ. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 62149-ФП. – Арк. 88–98. 7. *Боротьба проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні у 1918 році*. – Харків: Видавництво Харківського університету, 1969. – 284 с. 8. Греков А.П. *Восемь лет ссылки в Советском Союзе* / А.П. Греков // *Вестник Первоходника*. – Лос-Анжелес, 1965. – № 59. – С. 1–17. 9. Губа П. *До проблем створення збройних сил України у період Центральної Ради* / П. Губа // *Історія України*. – 2000. – №34. – С. 8–14. 10. Дорошенко Д.І. *Історія України, 1917–1923 р.:* в 2 т. – Т.1: *Доба Центральної Ради* / Д.І. Дорошенко. – Ужгород, 1923. – 437, XXI с. 11. *Енциклопедія українознавства [Текст]: словарь. – Словникова частина. – Т. 2. – Наукове товариство ім. Шевченка; гол. ред. В. Кубійович; заступник гол. ред. М. Глобенко. – Перевид. в Україні. – Львів: Молоде життя, 1993. – С. 401–800. 12. Ковальчук М. *Спогади генерала Грекова*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://militarist.milua.org/via/VIA_16_grekiv_pdf/. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30 січня 2013 року. 13. Заставенко Г. *Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р.* / Г. Заставенко. – К.: Держполітвидав, 1959. – 154 с. 14. *Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття* / І. Нагаєвський. – К.: Укр. письменник, 1993. – 413 с. 15. Панас Н.Б. *Джерела до вивчення біографії генерала О.П. Грекова (період служби в українських арміях)* / Н.Б. Панас // *Держава та армія: зб. наук. пр. / відп. ред. Л.Є. Дециньський. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – 276 с. (Вісник Національного університету “Львів. політехніка”. – № 693). – С. 128–132. 16. Пиріг Р.Я. *Джерельна база історії Української революції 1917–1921 років: архівний сегмент* / Р.Я. Пиріг // *Архіви України*. – 2011. – № 1. – С. 108–122. 17. *Скоропадський П. Спогади, кінець 1917 – грудень 1918 рр.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ereading.org.ua/bookreader.php/1002630/Skoropadskiy_Pavel_-Spogadi_1917_-_1918.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 11 вересня 2012 року. 18. Тинченко Я. *Генерал Олександр Греків: військова діяльність і доля* / Я. Тинченко // *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. – К., 2001. – № 2. – С. 343–416. 19. Тинченко Я. *Останній бій генерала. Протоколи допитів О. Грекова* / Я. Тинченко // *Академія*. – 1995. – № 2. – С. 5–35. 20. Тинченко Ярослав. *Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918)*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vijsko.milua.org/Tinchenko-IUBV_2.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 11 вересня 2012 року.***

РОЗПОРЯДЧА ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ПРОЦЕСИ ПРАВОВИХ РЕФОРМ ЗБРОЙНИХ СИЛ ДИРЕКТОРІЇ УНР (січень–липень 1919 р.)

© Мина Ж.В., 2013

На основі вивчення документів фондів Центрального державного архіву вищих органів державної влади та державного управління України, праць діаспорних та сучасних істориків аналізується розпорядча документація та процеси правових реформ Збройних сил Директорії УНР в умовах ведення бойових дій.

In this paper, the administrative documentation and the processes of juridical reforms of the Armed Forces of UPR Directory in warfare are analyzed on the basis of study of the documents of the Central State Archive of Supreme Bodies of the Power Government of Ukraine, and works of the diaspora’s and modern Ukrainian historians.

Останнім часом історики перейшли від вивчення загального перебігу подій та основоположних документів до дослідження різних аспектів державотворчих процесів. Труднощі сучасної реорганізації Збройних сил України зумовили необхідність звернення дослідників до вивчення та аналізу вітчизняного досвіду військового будівництва. Проблема вітчизняної історіографії правового реформування Збройних сил Директорії УНР, зокрема розпорядча документація, не була предметом спеціального і комплексного дослідження, хоча окремі її аспекти висвітлювалися у багатьох роботах. На сучасному етапі аналіз процесу накопичення цих наукових знань дає можливість розібратись, які питання в межах поставленої проблеми вивчені чи вивчаються вітчизняними авторами і які не ставилися зовсім, що дасть змогу намітити перспективи для подальших наукових пошуків.

Мета роботи – на основі вивчення документів фондів Центрального державного архіву вищих органів державної влади та державного управління України, праць діаспорних та сучасних істориків проаналізувати розпорядчу документацію та процеси правових реформ Збройних сил Директорії УНР.

Основну джерельну базу для дослідження процесів правового реформування періоду Директорії УНР становлять фонди ЦДАВО України. Для встановлення інформаційних можливостей джерела та аргументованої оцінки значення джерела використано джерелознавчий метод, який дає можливість об’єктивно їх оцінити. Оцінюючи факти і події, описані в джерелах, автор дотримується принципу історизму, використовуючи історико-оглядовий, аналітико-типологічний засоби висвітлення проблеми.

У роботі, крім архівних матеріалів [3; 4–5; 22] та опублікованих джерел [1; 12; 19–20; 21], використано праці сучасних вітчизняних істориків [2; 7; 11; 17; 18] та дослідження діаспорних істориків [8; 10; 14; 16].

На початку січня 1919 р. кількість військ УНР була недостатня для відсічі ворога, що насувався з півночі і сходу. Армія УНР швидко залишила Лівобережжя. 18 січня 1919 р. Директорія затвердила постанову Ради Народних Міністрів (ч. 373) “Про прийом в дієву армію Української Народної Республіки охотників”. У ній, зокрема, наголошувалось на тому, щоб приймати “... в дієву армію тих козаків і старшин, котрі в теперішній час не підлягають військовій службі примусово, по мобілізації, але бажають послужити в народному війську охотниками (т.б. – добровольцями – автор) і захищати землю, волю і самостійність України в сучасній боротьбі з її зовнішніми і внутрішніми ворогами” [1, 1919 р., 27-й випуск, с. 197]. У додаток до цієї постанови Директорія затвердила 18 січня 1919 р. постанову Ради Народних Міністрів (ч. 372) “Про асиг-

нування в розпорядження Військового Міністра 500 000 000 (п'ятсот мільйонів) карбованців на військові потреби” [1, 1919 р., 27-й випуск, с. 198]. Щоб заохотити вояків вступати до армії, Директорія того ж дня, 18 січня 1919 р., затвердила “Закон про додаткове наділення землею козаків Української Народної Республіканської Армії”, у якому наголошувалось, що “...всі козаки, які служать в Регулярній Армії Української Народної Республіки, в додаток по верх того пайка землі, який по закону можуть мати громадяни УНР, негайно наділяються додатковим земельним участком у своїх повітах мірою від 1 до 2 десятин кожному і, окрім того, по закінченню війни кожен з цих козаків одержує в Державній скарбниці на реманент в безповоротну 2000 гривень і в процентову позику на 5 років ще 2000 гривень” [1, 1919 р., 27-й випуск, с. 198].

26 січня 1919 р. Директорія затвердила “Закон про поліпшення стану служачих в Дієвій Армії Української Народної Республіки”, у якому регламентувалось харчове, речове та грошове забезпечення військовослужбовців відповідно до їх посади, а також членів їх родин. Крім того, до закону додавався текст і порядок складання військовими урочистої обіцянки [2, с. 285].

На відміну від В. Винниченка, Головний Отаман С. Петлюра надавав великого значення національному складу армії. Так, 9 лютого 1919 р. у підписаному ним наказі Головної Команди Військ УНР (ч. 54) наголошувалось: “У військових частинах Української Армії повинні залишитися тільки ті козаки і старшини, які родилися на Україні і жили тут постійно. Решта вояків не-українців можуть залишитися в нашій війську тоді, коли вони виявлять своє відношення до Української Державності... Надалі в Українську Армію приймати не-українців-вояків тільки після суворої перевірки попередньої діяльності кожного і складання ними присяги на вірність Українській Самостійній Народній Республіці і готовності положити за неї своє життя” [3, оп. 1, спр. 15, арк. 12]. У даному випадку наказ Головної Команди військ УНР передбачав забезпечити службу у військових частинах Української Армії надійними людьми, готовими захищати українську землю. З метою якісного відбору старшин до Дієвої армії УНР військовий міністр отаман О. Греків 24 січня 1919 р. підписав наказ, у якому ставилось завдання військовим керівникам визначити “на скільки відповідають своєму призначенню підвладні їм командири корпусів, дивізій, особи, які займають рівнозначні посади, негайно усунуть тих з них, хто цьому не відповідає, призначити замість них кращих осіб” [4, оп. 1, спр. 11, арк. 42]. Згідно з наказом усі старшини поділялись на п'ять розрядів: 1 – гідних до Дієвої армії, 2 – гідних до кадрових корпусів, 3 – тих, що потребували додаткової теоретичної підготовки, 4 – фізично не придатних до служби, 5 – тих, що не відповідали вимогам морального та національного характеру. Старшини 1–2-х розрядів призначалися на посади згідно з вказівками начальника Генерального штабу, для старшин 3-го розряду планувалося відкрити курси з одномісячним терміном навчання, старшини 5-го розряду у подальшому не мали права служити в Армії УНР [4. Оп. 1, спр. 11, арк. 42].

Рішення Головного Отамана С. Петлюри про скасування в армії персональних військових звань, погонів і впровадження посадовості призвело до падіння авторитету військового керівництва. У результаті такі отамани, як Зелений, Оскілко, Данченко та інші посіли високі посади, не маючи відповідної теоретичної підготовки та практичного досвіду [5, с. 94–95].

Принагідно зауважимо, що 15 лютого 1919 р. на нараді завідувачів організаційно-інструкторськими відділами зазначалось, що $\frac{3}{4}$ Армії Директорії не відповідають своєму призначенню. Покращити таке становище мала розпочата ще в грудні 1918 р. робота над створенням системи термінового навчання старшин протягом шести тижнів. 31 грудня 1918 р. наказом Головного управління Генерального штабу створювалась Військова академія. Розроблялись плани щодо юнацьких старшинських шкіл. Справами організацій військових навчальних закладів займалась Головна шкільна управа [6, с. 109]. 4 січня 1919 р. була затверджена система військових навчальних закладів, згідно з якою передбачалось відкрити центральні інструкторські і юнацькі старшинські школи, а також старшинські і підстаршинські школи при військах. Фактично ж існувала тільки Житомирська і Кам'янець-Подільська юнацькі старшинські школи, які пізніше були об'єднані в одну – Кам'янець-Подільську [2, с. 282–283].

У надзвичайно складних умовах січня–лютого 1919 р. продовжувалась робота з реорганізації армії. Крім юридичного оформлення мобілізації до війська УНР, важливою була затверджена нова